

TARINOITA PELTILELUISTA

Markku Temmes

Anneli Temmes

Sisällysluettelo

Mitä tarinoita?

Peltileikkikalujen lyhyt historia ja kategoriat

Saksa

Ranska

Iso-Britannia

Japani

Yhdysvallat

Neuvostoliitto

Keski- ja Itä-Euroopan maat

Leikkikalujen valittuja kategorioita: kulkuvälineitä ja militariaa

Peltilelut leikkikaluina ja keräilykohteina

Peltileikkikalujen osto, vaihto ja myynti

Aarteiden etsimistä ja tapaamisia maailmalla

Tyypillisiä kysymyksiä ja kommentteja messuilta

Keräilijöiden ja museoiden yhteistyö

Lähteitä ja tausta-aineistoa

MITÄ TARINOITA?

Tämä on kirja peltileluista ja niiden keräilystä. Se sisältää tarinoita lelujen vaikutuksesta leikkijöidensä elämään, lelujen yhteydestä ympäröivään yhteiskuntaan sekä leikkikaluteollisuuden kukoistuksesta ja vastoinkäymisistä. Se sisältää tarinoita tästä päivästä, jolloin vanhat lelut ovat tulleet kiinnostaviksi keräilykohteiksi.

Aloitamme peltilelujen historiasta, mikä koskee vuosia 1800-luvun lopulta 1970-luvulle. 1800-luvulla lelut olivat varakkaiden ihmisten kalliita leluja, joiden määrä oli hyvin rajallinen ja jotka tänä päivänä ovat huippuhintaisia keräilyharvinaisuuksia. Kirjoittajien pääpaino on 1930-luvulta alkaen tehdyissä peltileluissa, joiden valmistus suureksi osaksi tyrehtyi 1970-luvulla. Peltilelujen valmistuksen äkillinen romahtaminen oli dramaattinen muutos leikkikalujen maailmassa.

Peltilelujen valmistus perustui keksintöön, jossa pienillä ulokkeilla pystyttiin yhdistelemään lelujen osia toisiinsa. Lisäksi leluihin saatettiin liittää mekaniikkaa, jousimoottoreita ja muitakin teknisiä laitteita, joiden avulla ne liikkuvat.

Kirjassa peltileluja tarkastellaan ensinnäkin maittain. Aloitamme Saksasta, joka on ollut keskeinen valmistaja ja esikuva. Saksalaiset lelut eivät olleet pelkästään leluja, vaan niihin sisältyi laajempaa symboliikkaa ja yhteyksiä historiallisiin muutoksiin. Saksa oli vahva militaria-lelujen valmistaja. Sotaleluja valmistettiin myös Ranskassa, joka pyrki myös tässä asiassa toimimaan itsenäisesti. Japani oli mm. peltiautojen ja erityisteemojen kuten sirkuslelujen ja

eläinaiheisten lelujen tärkeä valmistaja, jossa merkittävä osa tuotannosta tehtiin erityisesti Yhdysvaltojen markkinoille. Yhdysvaltojen oma leluteollisuus oli vaatimattomampaa mutta maasta löytyy hyvin kiinnostavaa tuotantoa mm. peltiautoista ja lentokoneista. Iso-Britannia näyttäytyy merkittävänä sotalelujen valmistajana mutta myös autojen ja junien tekijänä.

Oma ryhmänsä ovat neuvostoliittolaiset ja itäeurooppalaiset leikkikalut. Neuvostoliitossa oli merkittävä leikkikaluteollisuus sisältäen laajan valikoiman myös erilaisia peltileluja. Leikkikalujen, niin kuin muidenkin alojen, valmistus oli tarkkaan kontrolloitua. Leikkikaluteollisuus palveli yhteiskunnallisia tavoitteita. Muista sosialistimaista merkittävin oli Saksan demokraattinen tasavalta DDR, jonka valmistuksen perusta nojasi aikaisempaan saksalaiseen perinteeseen. Tämä perinne myös levisi jossain määrin muihin Itä-Euroopan maihin kuten Puolaan, Tšekkoslovakiaan, Romaniaan ja Bulgariaan. Unkari sen sijaan oli leikkikaluteollisuudessaan itsenäisempi ja valmisti mielenkiintoisen valikoiman unkarilaisia leluja.

Kirjassa keskitymme peltilelujen tarkastelussa erityisesti seuraaviin kategorioihin: peltiautot, lentokoneet, militarialelut kuten tykit ja tankit, laivat, raitiovaunut, traktorit, linja-autot, moottoripyörät sekä erityiskohteet kuten sirkuslelut, linnut, veneet, nukenvaunut. Jossain määrin sivuamme myös muita vanhoja leluja. Junat on oma suosittu keräilykohteensa, jonka jätämme tämän tarkastelun ulkopuolelle.

Peltilelut on aikoinaan tehty lasten leikittäviksi ja kyllä niillä on leikittykin. Suomessa peltilelut olivat kuitenkin hyvin harvinaisia ja kalliita ja, kuten tämän päivän keräilijät saattavat sanoa, viisaat vanhemmat osasivat myös pitää niistä huolta eli siirtää ylemmille hyllyille turvaan.

Mielenkiintoinen kysymys on se, miten tasapuolinen leikkikaluteollisuus ylipäätään oli poikien ja tyttöjen lelujen valmistajana. Peltilelujen kohdalla se tuskin oli täysin tasapuolinen, näissä leluissa oli ajateltu erityisesti poikien leikkejä. Tämä päivänä voidaan kyllä kysyä miksi tytöt eivät voisi yhtä hyvin peltiautoilla leikkiä.

Keräilyn viehätys

Tänä päivänä vanhat lelut ovat kiinnostavia keräilykohteita. Keräilyn tavallinen tarina lienee se, että lähdetään varsin laajalla rintamalla liikkeelle ja jossain vaiheessa keskitytään harvempiin alueisiin. Pitemmälle ehtineillä keräilijöillä voi olla myös hyvin erikoistuneita suuntauksia kuten esimerkiksi tiettyjä automerkkejä kuvaavat lelut. On myös mahdollista, että keräilijä innostuu tietystä kohteesta mutta siirtyy jossain vaiheessa toiseen kohteeseen.

Erityisesti keräilyn alkuvaiheessa myös ns. virheostoksia tulee väistämättä. Leikkikalusta saattaa puuttua oleellisia osia, eikä varaosien löytäminen ole helppoa. Virheostokset eivät kuitenkaan ole pelkästään negatiivinen asia vaan osa keräilijälle pakollista opiskelua. Ja huonokuntoinenkin kappale harvinaisesta ja kiinnostavasta esineestä on aina mielenkiintoinen, varsinkin kun sitä pääsee konkreettisesti tutkimaan.

Tulemme oman keräilyn ohella jossain määrin myös sivuamaan keräilijäkuntaa, joiden edustajia on mahdollista tavata erilaisissa myyntitapahtumissa ja muissa tilaisuuksissa Suomessa ja ulkomailla. Esineiden vaihdot keräilijöiden kesken ovat osa iloa. Lisäksi tänä päivänä internet-yhteydet mahdollistavat ostot ja keskustelut maailmanlaajuisesti.

Keräilijöiden taustat vaihtelevat suuresti mutta sukupuolijakauma on hyvin selvä: suurin osa autojen, militarian ja muiden peltilelujen keräilijöistä on miehiä, tosin naistenkin kiinnostus mm. peltiautoihin näyttää ilahduttavasti kasvavan.

Alan museot ovat jokaiselle keräilijälle ihmeiden valtakuntia, joista löytyy keräilyn jatkuessa yhä enemmän itsellekin tuttuja esineitä. Kirjoittajille on ollut suuri ilo tehdä yhteistyötä eräiden suomalaisten museoiden kanssa.

Kirjoittajat

Markku Temmeksen peltilelujen keräily alkoi 1980-luvulla militaria-leluista. Seuraavaksi tulivat kuvaan autot ja lentokoneet. Laivoja ja muitakin kohteita löytyy, perheen mielestä vähintäänkin riittävästi! Markku Temmes on tehnyt läheistä yhteistyötä Museo Militarian (entinen Tykistömuseo) kanssa, jossa hänen kokoelmistaan on myös kaksi erikoisnäyttelyä järjestetty. Lisäksi kokoelman esineistöä on ollut esillä mm. Näyttelykeskus Wee-Geen lelumuseon useammassa erikoisnäyttelyssä.

Anneli Temmeksen pääasialliset keräilykohteet ovat olleet leikkikalujen ulkopuolella mutta myös peltileluja on kertynyt erityisesti laajempiin itäeurooppalaisiin kokoelmiin.

Keräilyharrastus on vienyt kirjoittajat moniin alan tapahtumiin Suomessa ja ulkomailla.

Kiitokset

Kirjan valokuvat on ottanut TaM Solja Temmes. Kansikuvassa on Japanissa valmistettu NBC-TV-kanavan kuvausauto. Takakannessa kirjoittajat esiintyvät Turun Taide- ja Antiikkimessuilla keväällä 2019.

Kirjan taitosta kiitämme Marko Ojaa.

Vanhoille ja uusille keräilijöille

Toivomme tämän kirjan antavan tiiviin yleiskuvan kuvan kirjoittajia erityisesti kiinnostavista leikkikalusta ja niiden taustoista. Toivomme sen innostavan uusia keräilijöitä ja harrastajia leikkikalukeräilyyn sekä varoittavan yhdenkään peltilelun roskeen heittämisestä vanhana romuna. Pelasta peltilelu!

Hiihtäjä ja keräilijät vauhdissa!

PELTILEIKKIKALUJEN LYHYT HISTORIA JA KATEGORIAT

Peltileikkikalujen historia on lyhyt. Peltileluilla leikkivät lapset ovat nuorehko ilmiö, vaikka toki lapset ovat aina leikkineet. Historiassa lasten asema on yleensä unohdettu. Erityisesti lapsille valmistetut leikkikalut edellyttivät kehittyneitä ja vaurasta yhteiskuntaa ja olivat osoitus lasten aseman vahvistumisesta. Tämä oli mahdollista vaurastuneiden länsimaiden kuten Saksan, Ranskan, Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen yhteiskunnissa. Mutta niissäkin erityisesti lapsille tehdyt kalliit leikkikalut levisivät ainoastaan eliitin piirissä.

Tilanne muuttui vasta kulutusyhteiskunnan yleistyessä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvulla. Kehitys vastaa tunnettua Rostowin teoriaa joukkokulutuksen läpilyönnistä ensin Yhdysvalloissa ja sitten myös Euroopan kehittyneissä maissa. Tällöin alettiin valmistaa leikkikaluja kehittyneiden tuotantotekniikoiden avulla. Näistä esimerkkeinä olivat myös peltilelut, jotka oli koottu ohuesta pellistä ja esineen eri osia yhteen liittävästä kiinnikkeistä.

Peltilelujen esikuvat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa olivat rajoitetut. Autoja ei juuri ollut, lentokoneista puhumattakaan. Sitä vastoin junat ja raitiovaunut olivat leikkikalujen malleina. Myös erilaiset mekaaniset leikkikalut

tulivat mukaan. Kappaleita näistä voi tänä päivänä ihailia mm. erinomaisessa Nürnbergin leikkikalumuseossa.

Peltilelujen kulta-aika

Peltilelujen teollisen valmistuksen kulta-aika oli 1900-luvun alusta, maailmansotien aiheuttamista muutoksista huolimatta, aina 1970-luvulle. Peltilelujen valmistuksen alkuaikoina saksalaiset ja ranskalaiset valmistajat olivat määrääviä. Molemmissa maissa markkinoilla oli useita merkittäviä valmistajia. Tämä jatkui aina II maailmansotaan saakka.

II maailmansodan jälkeen tilanne muuttui siten, että sodan hävinnyt Saksa menetti johtavan aseman leikkikalujen valmistajana, kun sen sijaan Ranska ja Iso-Britannia vahvistivat asemiaan. Oma lukunsa oli Yhdysvallat, jonka vahva talous mahdollisti leikkikalujen massiivisen tuonnin lähinnä Japanista, jossa leikkikalujen valmistus oli nopeasti kehittynyt erityisesti peltilelujen kohdalla.

Euroopassa peltilelujen valmistus oli näkyvää myös Italiassa ja Espanjassa sekä Neuvostoliitossa ja Itä-Euroopan sosialistisissa maissa. Itäisen Euroopan leikkikaluteollisuutta johti DDR, joka oli perinyt huomattavan osan vanhan Saksan leikkikaluteollisuudesta. Se toimi pitkälti esikuvana myös naapurimaille kuten Puola, Unkari, Tšekkoslovakia ja Romania, joissa kuitenkin kehitettiin myös omannäköistään tuotantoa.

Kiinan peltileikkikalujen historia alkaa 1960-luvulla kopioimalla vanhoja eurooppalaisia malleja sekä valmistamalla myös omia malleja. Vanhimmat Kiinassa tehdyt mallit alkavat olla jo kiinnostavia keräilykohteita.

Suomen osalta voidaan todeta, että silloin kun Euroopassa jo leikittiin hienoilla peltileluilla, maassamme oltiin pitkälti

itsevalmistettujen pääasiassa puulelujen ja vähäisen tuonnin varassa. Suomessa peltileikkikalusta ei missään vaiheessa noussut merkittävää omaa tuotantoa. Ainoa yleisemmin tunnettu suomalainen peltilelu on peltitykki sodan jälkeiseltä ajalta. Kyseessä on toimiva nallipyssy. Se muistuttaa Tampellan 105 millin haupitsia ja on valmistettu Pohjanmaalla.

Muissa Pohjoismaissa peltileikkikalujen valmistus on ollut satunnaista mutta ei missään vaiheessa merkittävää. Ruotsissa omista automerkeistä on valmistettu pienoismalleja ja lelujakin, Tanskassa näitä on valmistettu erityisesti Teknon ja Legon toimesta.

Muovilelujen massiivinen tulo markkinoille 1970-luvulla päätti pitkälti peltilelujen historian. Muovia alettiin kuitenkin käyttää myös osana peltileluja, esim. lentokoneissa alaosa tehtiin muovista ja yläosa oli peltiä, tästä esimerkkinä mm. japanilaisen ATC:n 747 -kone. Peltileluja oli kallista valmistaa eivätkä niitä tekevät yritykset pystyneet kilpailemaan halpatuotannon kanssa. Peltilelujen väitettiin myös olevan vaarallisia lapsille terävien osiensa vuoksi. Lisäksi monissa maissa syntyi voimakasta vastustusta sotaleluja vastaan, joilla oli ollut vahva asema peltilelujen piirissä.

Peltilelujen kategorioita

Peltileikkikalujen historia kertoo mitkä kategoriat kulloinkin olivat vallitsevia. Leikkikalujen massavalmistus nosti esille tärkeimmät kategoriat.

Junien valmistuksesta siirryttiin 1800-luvun jälkeen autojen aikakauteen. Valikoima myös laajeni laivoihin, veneisiin ja moniin mekaanisiin leluihin.

Molemmat maailmansodat jättivät kehitykseen omat jälkensä nostaen militaria-lelut suosituiksi. II maailmansota teki suurelta osin lopun saksalaisesta militaria-lelujen tuotannosta (poikkeuksena GAMA), joka kuitenkin säilyi edelleen Ranskassa ja Isossa-Britanniassa.

II maailmansodan jälkeinen aika oli peltiautojen valtakautta. Kuvaavaa oli, että japanilaiset valmistajat tekivät useista uusista automalleista välittömästi peltileluversion. Ranskalaiset tekivät näitä rajoitetusti omista automalleistaan.

Keräilijän näkökulmasta peltilelujen piiristä voidaan erottaa erityisesti seuraavat kategoriat:

- autot
- junat
- moottoripyörät
- lentokoneet ja helikopterit
- laivat ja veneet
- raitiovaunut
- militaria-lelut
- sirkuslelut, nukkenvaunut ja muut erityisteemat
- erilaiset mekaaniset lelut

Osa peltilelujen keräilijöistä on hyvin tarkkaan fokusoinut oman keräilykohteensa pyrkien siinä hyvinkin syväälle, osa taas seikkailee laajemmin peltilelujen kiehtovassa maailmassa.